Een actief collectiebeleid voeren. Collectieplan Erfgoedcollecties KBR

Robert Nouwen

»Die kulturelle Überlieferung in Bibliotheken, Archiven und Museen ist eine geistige Heimat für die Nation. Wir brauchen sie, auch und gerade wenn wir nach vorne schauen und unseren Weg in die Zukunft gehen wollen.«

Bundespräsident Horst Köhler am 24. Oktober 2007 in Weimar

Versie 2016-11-25

De KBR speelt samen met de andere Federale Wetenschappelijke Instellingen een essentiële rol in het behoud van het nationaal patrimonium. Haar collectie moet de culturele rijkdom van België met betrekking tot het patrimonium op papier en de geschiedenis van het boek, het grafische beeld en de "druktechnieken" weerspiegelen. Om een zo compleet mogelijke verzameling te realiseren voert de OD Erfgoedcollecties een actief collectiebeleid dat wordt weerspiegeld in een planmatige benadering.

Het beheer, de preservering, de conservering en restauratie van het toevertrouwde erfgoed behoren tot de kernopdrachten van de KBR. Zij vergen een grondig inzicht zowel in de collecties als in de methodieken om er mee om te gaan, een goed beleid waarin creativiteit en vooruitziendheid een belangrijke rol in spelen. Dat betekent dat de KBR zal investeren in zowel de verwervende, bewarende en wetenschappelijke opdracht van de instelling als in het streven naar een respectvolle valorisatie van de aanwezige bibliotheek- en erfgoedcollecties.

Inhoud

Inleiding 4

De opdracht van de Koninklijke Bibliotheek van België 4

De missie van de Operationele Directie Erfgoedcollecties 5

“Een actief collectiebeleid voeren” 5

Ethische grondslagen 6

1. De erfgoedcollectie 8

1.1. Beknopte beschrijving van de collectie 8

1.2. Evaluatie van de collectie 9

1.3. Waardering van de collectie 10

2. Collectievorming 10

2.1. Verzamelen 11

2.2. Restitutie van roofkunst 11

2.3. Afstoten van collecties 11

3. Collectieregistratie en documentatie 12

3.1. Administratief beheer van de erfgoedcollecties 12

3.2. Registratie 12

3.3. Documentatie 12

3.4. Digitalisering 13

4. Behouden en beheren 14

4.1. Preservering 14

Plan preservering van de collecties 14

Plan veiligheidszorg en calamiteiten 14

De inrichting van een transitorium / quarantaine /interventielokalen 15

4.2. Conservering 15

4.3. Restauratie 15

5. Het gebruik van de collecties 16

5.1. Wetenschappelijk onderzoek 16

5.2. Presentatie – educatieve werking 16

5.3. Bruiklenen 16

Bruiklenen aan organisaties van derden 17

Bruiklenen in partnerschap 17

Bewaargevingen 17

5.4. Collectiemobiliteit 17

6. prioriteiten 17

7. Bibliografie 18

Inleiding

De opdracht van de Koninklijke Bibliotheek van België

De Koninklijke Bibliotheek van België (KBR) speelt samen met de andere Federale Wetenschappelijke Instellingen een essentiële rol in het behoud van het nationaal erfgoed. Haar collectie moet de culturele rijkdom van België inzake de gedrukte werken op papier weerspiegelen. De opdrachten en werkgebieden van De Koninklijke Bibliotheek zijn gedefinieerd in het Koninklijk Besluit van 2002-04-08 tot wijziging van het Koninklijk Besluit van 19 juni 1837 tot oprichting van de Koninklijke Bibliotheek. Inzake erfgoedcollecties en gerelateerd wetenschappelijk onderzoek zijn die opdrachten als volgt gespecifieerd:

- beheren, bewaren en vervolledigen van een belangrijk cultureel patrimonium;
- voorstellen aan het publiek en tot hun recht laten komen van een keuze uit deze verzamelingen;
- verzamelen van wetenschappelijke en documentaire gegevens betreffende de verzamelingen en disciplines;
- verrichten en verspreiden van de resultaten van wetenschappelijk werk dat verband houdt met de verzamelingen en de publicaties;
- deelnemen aan wetenschappelijke projecten en bijeenkomsten op nationaal en internationaal niveau;
- organiseren van tijdelijke tentoonstellingen;
- een 'publieke dienstverlenende organisatie zijn', m.b.t. de erfgoedcollecties deze opdracht van openbare dienstverlening uitoefenen door het verschaffen van informatie over de publicaties en de verzamelingen, het organiseren van didactische activiteiten en het verlenen van hulp aan vorsers en studenten;

In wezen is de Koninklijke Bibliotheek zowel een wetenschappelijke bibliotheek als een bewaarbibliotheek. In een beleidsrapport van 2005 heeft Ludo Simons getracht een definitie te geven van een bewaarbibliotheek:

- *'Een bewaarbibliotheek is een bibliotheek die een cultureel en / of wetenschappelijk belangrijk documentair patrimonium van geschreven en gedrukte publicaties (handschriften, boeken en periodieken), gedigitaliseerde en elektronische publicaties en publicaties op andere dragers bewaart (en eventueel aanvult), beheert, bibliografisch ontsluit en (in mindere of meerdere mate) beschikbaar stelt. Ook bibliotheken met slechts één of enkele van de hier genoemde documentsoorten kunnen bewaarbibliotheken zijn. De bewaarfunctie kan ofwel de uitsluitende*

> *opdracht van de bibliotheek zijn (bewaarbibliotheken stricto sensu), of een gedeelte van de opdracht van de bibliotheek (bibliotheken die ook een bewaarcollectie beheren). De laatste kunnen we desgewenst 'partiële' bewaarbibliotheken noemen.*'[1]

In haar opdrachten inzake erfgoedcollecties sluit de Koninklijke Bibliotheek, althans voor een groot deel van haar werking, en specifiek met betrekking tot de erfgoedcollecties, nauw aan bij de ICOM-definitie voor publieke musea en erfgoedinstellingen waartoe ook de erfgoedbibliotheken horen.

De missie van de Operationele Directie Erfgoedcollecties

In die context is de missie van de Operationele Directie, die verantwoordelijk is voor het beheer en het behoud van de erfgoedcollecties, als volgt geformuleerd:

> *De KBR is als wetenschappelijke bewaarbibliotheek de hoedster van het nationale gedrukte/papieren erfgoed van België : in een snel veranderende samenleving wil de OD Erfgoedcollecties dat erfgoed veilig stellen voor de toekomst en alle mensen, die samen de cultuur- & erfgoedgemeenschap vormen, er deelgenoot van maken. Om dat te bereiken staat de OD Erfgoedcollecties voor samenwerking, verrijking, zorgzaamheid, vernieuwing en beleving.*

"Een actief collectiebeleid voeren"

De Koninklijke Bibliotheek van België streeft naar een geslaagde mix van de verwervende, bewarende en wetenschappelijke opdracht van de instelling en het streven naar een respectvolle ontsluiting van de aanwezige erfgoedcollecties aan een ruimer publiek. Het voortdurend (verder) moderniseren op basis van wetenschappelijk onderzoek in functie van een beter beheer en behoud van de aanwezige erfgoedcollecties is daarom essentieel. Dat betekent onder meer het op wetenschappelijke en systematische wijze ontwikkelen en implementeren van vakkennis inzake collectiemanagement, het introduceren/verfijnen van collectiemanagementstandaarden, actieplannen en beheerrapporten, het ontwikkelen van geautomatiseerde inventarissen en instrumenten collectiebeheer (informatietechnologie & thesauri), en zo voort.

Het collectieplan "Een actief collectiebeleid voeren" beschrijft de samenstelling en betekenis van de collectie, de beheerdoelstellingen alsook een aantal specifieke prioriteiten. Het verschaft een inzicht in de samenstelling en de betekenis van de collectie, de filosofie achter het collectiebeleid, de prioriteiten inzake de concrete plannen. Het ondersteunt het behoud en het beheer van de erfgoedcollectie en biedt een antwoord op de maatschappelijke

[1] L. Simons, 2005, Bewaarbibliotheken in Vlaanderen. Ideeën voor een beleid ter zake (Culturele Biografie Vlaanderen vzw), p. 4: http://www.faronet.be/files/pdf/pagina/bewaarbibliotheken_in_vlaanderen.pdf ; http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/dossier/organisatie/bewaarbibliotheek.

(sociaal, economisch, cultureel) verzuchtingen met respect voor de fundamentele erfgoedwaarden. Dit collectieplan moet de constructieve bijdrage van de erfgoedcollecties aan het maatschappelijk weefsel, die op de lange termijn van cruciale waarde zal blijken voor een duurzame en kwalitatieve omgang met de collecties zelf, ondersteunen.

Het collectieplan "*Een actief collectiebeleid voeren*" is geïnspireerd op de richtlijnen die onder meer worden verschaft door *IFLA standaarden en guidelines*[2], de *SPECTRUM Standaard* voor collectiemanagement in musea[3], de *American Alliance of Museums Reference Guide* voor het ontwikkelen van een policy[4] en het Nederlandse *QMus*. [5]

De doelen van het voorliggende collectieplan worden als volgt omschreven:

- Het collectieplan geeft de medewerkers van de KBR en alle andere betrokkenen inzicht in de collectie, de plannen van de KBR en hoe deze gerealiseerd worden
- Het collectieplan helpt bij de positionering van de KBR
- Het collectieplan is een hulpmiddel bij de uitwerking van de werking.
- Het collectieplan formuleert op een objectiveerbare manier de voornaamste prioriteiten
- Het plan is bedoeld voor in- en extern gebruik. Doelgroepen zijn: medewerkers, bruikleenaanvragers, schenkers, kunstenaars, financiers/subsidiegevers en publiek.

Ethische grondslagen

Aan de grondslag van dit collectieplan liggen een aantal ethische principes die in hun algemeenheid zijn geformuleerd voor bibliotheken, musea en andere erfgoedorganisaties en specifiek de *IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers*[6] en de *ICOM Code of Ethics for Museums*. [7] Deze beschrijven de waarden en standaarden die het mogelijk moeten maken dat de Koninklijke Bibliotheek zijn maatschappelijke missie kan vervullen. De

[2] http://www.ifla.org/node/8750
[3] http://www.collectionstrust.org.uk/collections-link/collections-management/spectrum. Voor de Nederlandstalige versie, zie http://www.faronet.be/e-documenten/spectrum-n-standaard-voor-collectiemanagement-musea-versie-10.
[4] *Developing a Collections management Policy,* 2012.
[5] QMUS Model procesanalyse collectiebeheer (http://qmus.nl/sites/default/files/101125%20DEF%20Qmus%20Model%20PA%20Collectiebeheer.pdf) & QMUS Model procedure collectiebeheer (http://qmus.nl/sites/default/files/101125%20DEF%20Qmus%20Model%20PRO%20Collectiebeheer.pdf)
[6] Cf. de IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers: http://www.ifla.org/faife/professional-codes-of-ethics-for-librarians#iflacodeofethics. Vgl. ook de Code of Ethics of the American Library Association: http://www.ala.org/advocacy/proethics/codeofethics/codeethics.
[7] http://www.icom-vlaanderen.be/assets/assets/793/original/ethische_code_icom.pdf?1324503573

American Library Association ontwikkelde standaarden inzake de ethisch handelen voor bibliothecarissen die zorg dragen voor handschriften, oude en kostbare boeken en bijzondere collecties: *Standards for Ethical Conduct for Rare Book, Manuscript, and Special Collections Librarians*.[8] Inzake conservering en restauratie wordt de *Code of Ethics and Guidelines for Practice*, opgesteld door de American Institute for Conservation (AIC)[9] als handvest gebruikt.

[8] American Library Association, Standards for Ethical Conduct for Rare Book, Manuscript, and Special Collections Librarians, with Guidelines for Institutional Practice in Support of the Standards, 2d edition, 1992 (http://www.ala.org/Template.cfm?Section=speccollections&template=/ContentManagement/ContentDisplay.cfm&ContentID=8969). Vgl. ook The British Library: http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/collectioncare/preventive/

[9] http://www.conservation-us.org/about-us/core-documents/code-of-ethics-and-guidelines-for-practice/code-of-ethics-and-guidelines-for-practice#.VyDGIDCLSM8 & http://www.conservation-us.org/docs/default-source/governance/code-of-ethics-and-guidelines-for-practice.pdf. Vgl. Ook ICOM Ethische Code voor Musea, Art. 2.24.

1. De erfgoedcollectie

1.1. Beknopte beschrijving van de collectie

De erfgoedcollecties van de KBR bezitten een uitzonderlijk cultureel belang in een internationaal perspectief[10]: zeven kabinetten en een geweldige bibliotheek bewaren 7.000.000 volumes en documenten in zowat 150 kilometer rekken. Gevat in cijfers betekent dat: 6.000.000 boeken ; 21.500 tijdschriften ;150.000 kaarten ; 35.000 handschriften ; 300.000 oude drukken ; 1.000.000 prenten ; 200.000 munten en penningen; 9.200 microfilms ; 340.000 muziekdocumenten, 100.000 geluidsopnamen … De nadruk van de verzamelingen ligt op de Belgische boekproductie en op drukwerken die op één of andere manier met België en haar geschiedenis hebben te maken, maar eveneens met de belangrijke mijlpalen uit de geschiedenis van het gedrukte boek en het menselijke denken. Daarbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen de bijzondere boekencollectie en de algemene boekencollectie.

De kern en samenhang van die erfgoedverzameling ligt in de geschiedenis van het boek, het grafische beeld en de ontwikkeling van de druktechnieken. De grondslag van het erfgoed dat aan de KBR is toevertrouwd, ligt in de intentie van verspreiding via reproductie. Het gaat niet om principieel unieke kunstwerken, wel om werken die bedoeld waren om gepubliceerd en verspreid te worden. Hierin ligt de coherentie van de verzamelingen. (1) De manuscripten, in feite de oudste boeken, werden eenvoudig overgeschreven door de kopiisten. Het was een zuiver ambachtelijke productie met vaak schitterende miniaturen als illustraties. Gezien het elitaire karakter van deze boeken leidde dit tot echte parels. (2) Een andere methode voor het vermenigvuldigen van boeken was het gebruiken van blokdrukken. Iedere afzonderlijke pagina werd uit hout gesneden. De blokken konden doorgaans slechts één of enkele keren worden gebruikt. Deze tijdrovende en dure manier van drukken had zich in de 13e eeuw in beperkte mate over Europa verspreid en kan als een voorbode van de 15e eeuwse boekdrukpers beschouwd worden. Vooral met de uitvinding van de boekdrukkunst omstreeks 1450 door Gutenberg doet uiteindelijk het ‘moderne’ boek zijn intrede. De vroegste drukwerken van vóór 1501 worden incunabelen of wiegendrukken genoemd. Eén van de beroemdste incunabelen is de Gutenbergbijbel van 1453. De drukpers verspreidde zich snel en werd ook geleidelijk geperfectioneerd. In Antwerpen verscheen in 1605 de eerste krant tweewekelijks: Nieuwe Tijdinghen. In 1649 werd de eerste Brusselse krant gelanceerd, de Courier (sic) véritable des Pays-Bas. De politieke bladen nemen een hoge vlucht na 1830. (3) Ondertussen werden ook technieken ontwikkeld om prenten en kaarten te drukken, hetzij als illustraties bij teksten, hetzij als specifieke kunstwerken, hetzij om

[10] B.v. P. Delsaerdt, J-.M. Duvosquel, L. Simons & C. Sorgeloos, 2005; B. Op de Beeck, 2011, 136-137. De aangroei van de collecties wordt weerspiegeld in : Koninklijke Bibliotheek, 1975; Koninklijke Bibliotheek, 1979 alsook in de opeenvolgende jaarverslagen.

individuele kunstwerken en plannen een grotere verspreiding te geven. Niet zelden liggen aan dergelijke prenten en kaarten voorontwerpen ten grondslag. Tot op de dag van vandaag blijven boeken, kranten, prenten en kaarten een belangrijke rol spelen. (4) De munten & penningen nemen binnen de collecties van de KBR een wat aparte plaats in. Zij werden in verschillende metalen geslagen, vaak in een groot aantal, de munten specifiek om te functioneren als betaalmiddel. Dat neemt niet weg dat net als de penningen, de munten ook een belangrijke vorm van (politieke) communicatie waren. (5) Voor de muziek tenslotte zijn de dragers bij uitstek de partituren, zowel geschreven als gedrukt. Maar ook ponskaarten, langspeelplaten en CD's zijn dragers en verspreiders van gecomponeerde kunstwerken.

1.2. Evaluatie van de collectie

Eén van de meest prestigieuze collecties van de KBR zijn ongetwijfeld de 270 manuscripten afkomstig van de Librije van Bourgondië die in zekere zin aan de basis van het ontstaan van de Koninklijke Bibliotheek liggen. Maar minstens even schitterend zijn de 3.000 precieuze incunabelen, originele uitgaven en zeldzame banden van de afdeling Oude en kostbare drukwerken of de tekeningen, gravures, etsen, houtsneden, enz. uit diverse nationale scholen van de 15e eeuw tot heden. Het zo goed als volledige gegraveerde oeuvre van Pieter Bruegel, Hiëronymus Cock, Rembrandt, Pieter Paul Rubens, Jacob Van Dyck, maar ook van James Ensor, Leon Spilliaert en Rik Wouters zijn daarvan maar enkele voorbeelden. Een belangrijk facet van het Prentenkabinet vormt trouwens de Chalcografie die een prachtige collectie drukblokken en etsplaten bewaart. Onder de meer dan 200.000 kaarten, plattegronden, atlassen, boeken en globes in de afdeling Kaarten en Plans bevinden zich echte parels zoals de stedenatlas van Jacob van Deventer, de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778) en de topografische kaart van Philippe Vandermaelen (1795-1869). Het merendeel van deze documenten heeft betrekking op België, maar een aantal bijvoorbeeld ook op de voormalige kolonie Kongo. Het Munten- & Penningenkabinet bewaart munten, medailles, bankbiljetten, decoraties, jetons, muntgewichten, loodjes, insignes..., in totaal meer dan 200.000 stuks. Naast de specifiek nationale collecties omvat de verzameling ook rijke Griekse, Romeinse en Gallo-Romeinse reeksen waaraan het Fonds Lucien de Hirsch ongetwijfeld de meest gereputeerde levert. Wereldberoemd is de Muziekafdeling met het Fonds François-Joseph Fétis, dat verschillende handgeschreven partituren en composities van onschatbare waarde bevat. De krantenverzameling overtreft alle andere collecties van dit type in België, zowel in verscheidenheid als in omvang en speelt een voorname rol in de actuele ontwikkelingen binnen de contemporaine geschiedschrijving.

Uit dit uiterst summiere overzicht blijkt alvast dat de erfgoedcollecties van de KBR geen geïsoleerde en op zichzelf staande collecties zijn, maar fundamenteel gebed in de geschiedenis van België en in het maatschappelijk weefsel van het land. Zij zijn van een uitzonderlijk cultueel belang en dit binnen een mondiaal perspectief. De afzonderlijke erfgoedcollecties maken deel uit van een ruimer netwerk, zowel intern als extern. Dat

betekent dat zij niet als afzonderlijke entiteiten kunnen worden beheerd, maar dat het noodzakelijk is dat het collectiemanagement vertrekt vanuit een breed gedragen visie en beleidsplan.

1.3. Waardering van de collectie

Vanuit dat perspectief verdient de waardering van het erfgoed, dat de Koninklijke Bibliotheek van België bewaart, een bijzondere aandacht. Waarderen is het formuleren van beargumenteerde en verifieerbare uitspraken over de waarde van een boek, een object of een (deel)collectie, door middel van een vraagstelling, door vooraf vastgestelde en gedefinieerde criteria, binnen een passend referentiekader en voor bepaalde belanghebbenden. De waardering kan fungeren als een basis voor collectiebeleid en het vaststellen van prioriteiten. Ze helpt om de waarde van de individuele documenten en objecten alsook van de aanwezige collecties tegen elkaar af te wegen, beslissingen te nemen inzake te ondernemen acties en om conflicterende belangen op een meer objectieve wijze bespreekbaar te maken. De waardering van de collectie in zijn totaliteit en van de stukken afzonderlijk richt zich in principe zowel op de cultuur-historische als op de financiële waarde en gebeurt in functie van:

- het bepalen van de prioriteiten inzake verwerving en/of afstoting
- het bepalen van de prioriteiten inzake conservering en/of restauratie
- het bepalen van de verzekeringswaarde.
- de boekhoudkundige waarde van de collectie.

Op het niveau van de bibliotheek is een concrete lijst van collectiestukken, die als topstukken kunnen worden gedefinieerd, samengesteld. Met het boek "*Honderd schatten uit de Koninklijke Bibliotheek van België*" heeft de instelling reeds vroeger een eerste voorzet gegeven. Specifiek gaat het om zeldzame en onmisbare cultuurgoederen die omwille van hun bijzondere archeologische, historische, cultuurhistorische, artistieke of wetenschappelijke betekenis met de grootste zorg moeten omringd worden.

Daarnaast wordt bijzondere aandacht besteed aan een boekhoudkundige waardering van de collectie van de instelling. De Koninklijke Bibliotheek heeft de verplichting een boekhoudkundige waarde te bepalen voor haar historisch & cultureel erfgoed. De wet van 22 mei 2003 over de comptabiliteit van de federale overheid, in werking getreden op 1 januari 2012[11], heeft deze verplichting herhaald en versterkt, met een periodieke herwaardering die jaarlijks moet worden uitgevoerd.

2. Collectievorming

[11] http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2003052241&table_name=wet

2.1. Verzamelen

De Koninklijke Bibliotheek van België heeft op grond van het KB van 19 juni 1837 en het KB van 8 april 2002 de opdracht alle vormen van drukwerken te verzamelen van :

- van Belgische auteurs die in België zijn verschenen
- van Belgische auteurs die in het buitenland zijn gepubliceerd
- van buitenlandse auteurs die met België hebben te maken.

Dat betekent naast boeken en handschriften bijvoorbeeld ook kaarten & plannen, tekeningen & prenten, munten & penningen, muziekregistraties, en zo voort. Het verzamelen van historisch erfgoed gebeurt via gerichte aankopen, het aanvaarden van schenkingen, legaten en depot.

Gelet op de beperkte publieke middelen en de prijzen op de internationale markt voert de instelling een rationeel aankoopbeleid inzake erfgoedcollecties waarbij het aanbod zal worden geëvalueerd op basis van zijn kwaliteit, zijn goede materiële staat en/of volledigheid en zijn bijdrage tot de *essentiële opdracht* van de instelling. Ieder nieuw document moet de aanwezige collectie in zijn fundamenten versterken waarbij de aandacht bijzonder uitgaat naar de structurele hiaten in de collectie.

Op het vlak van schenkingen en legaten van cultuur-historische collecties onderzoekt de Koninklijke Bibliotheek alle voorstellen. In de praktijk zullen echter alleen die schenkingen worden aanvaard die in overeenstemming zijn met de essentiële opdracht van de Koninklijke Bibliotheek en die effectief bijdragen tot het verrijken of aanvullen van de bestaande collecties of waarvan de goede materiële staat en/of de volledigheid actief kunnen bijdragen tot de bescherming van het beheerde erfgoed en tot het verzekeren van de ontsluiting daarvan voor het publiek onder de beste voorwaarden.

2.2. Restitutie van roofkunst

Restitutie van roofkunst wordt enkel overwogen na een gemotiveerd verzoek van de rechtmatige eigenaar en een grondig wetenschappelijk onderzoek naar de geschiedenis van het document/object dat de rechtmatigheid van het verzoek onbetwistbaar aantoont.

2.3. Afstoten van collecties

De Koninklijke Bibliotheek van België is een bewaarbibliotheek. Dat betekent dat de instelling één maal opgenomen collecties niet meer afstoot.

Dat neemt niet weg dat in tijden van economische besparingen, maar ook van een geglobaliseerde toegang tot internationale bibliotheekbestanden de opdrachten van de KBR als bewaarbibliotheek opnieuw kunnen worden geëvalueerd.

3. Collectieregistratie en documentatie

3.1. Administratief beheer van de erfgoedcollecties

Het administratief beheer van de erfgoedcollecties van de Koninklijke Bibliotheek van België is een strategische & prioritaire doelstelling van eerste rangorde.

De ontwikkeling van het beheer en behoud van de erfgoedcollecties van de Koninklijke Bibliotheek van België is gebaseerd op de IFLA standards en guidelines, de Spectrum-standaard voor musea en het QMUS-model procesanalyse en procedure collectiebeheer. Zij dienen als ondersteuning voor de ontwikkeling van procedures in de Koninklijke Bibliotheek van België.

Belangrijke aandachtspunten zijn de ontwikkeling van 'best practices' via de implementatie van standaardprocedures inzake collectiebeheer, het kadaster van de bestaande inventarissen, de markering van de collecties, de ontwikkeling van een geautomatiseerde inventaris, een structurele bezitscontrole en de samenstelling van collectiedossiers.

3.2. Registratie

Voor de registratie van de collecties gebruikt de Koninklijke Bibliotheek van België een geautomatiseerd informatiesysteem dat gebruik maakt van internationale standaarden. Beperkte delen van collecties zijn uitsluitend geregistreerd in inventarisboeken en een kaartsysteem. De registratie gebeurt volgens internationale standaarden.

Per boek, document of object uit de erfgoedcollecties worden minimaal de volgende gegevens vastgelegd:

- een uniek boeknummer of inventarisnummer
- de auteur
- de titel
- een korte fysieke beschrijving
- een verwijzing naar de verwervingsmethode, de datum en van wie het object verworven is (indien niet meer na te gaan, dient dit ook te worden vermeld, niet publiek toegankelijk)
- verwijzingen naar standplaatsinformatie
- verwijzingen naar beschikbare afbeeldingen.

Op de boeken, documenten en objecten is het boeknummer of inventarisnummer zichtbaar aangebracht. Uitgeschreven richtlijnen waarborgen dat er geen schade wordt aangebracht.

3.3. Documentatie

Met betrekking tot de documentatie van de collecties voegt de Koninklijke Bibliotheek van Belgie in het collectie-informatiesysteem informatie toe aan de basisregistratie. Deze informatie betreft de volgende gegevens:

- Verwijzing naar documenten inzake verwerving
- Verwijzing naar wetenschappelijke publicaties
- Verwijzing naar tentoonstellingen
- Verwijzing naar conditierapporten, restauratierapporten

Naast deze informatie bewaart de Koninklijke Bibliotheek van België van de collecties al de dossiers die betrekking hebben op de verwerving, de conservering en de restauratie van de collecties alsook de bruiklenen aan tentoonstellingen.

3.4. Digitalisering

Met betrekking tot de collecties van de Koninklijke Bibliotheek van België lopen verscheidene digitaliseringsprogramma's. Deze worden uitgevoerd en/of gecoördineerd door een eigen dienst Digit. De volgende drie klemtonen worden gehanteerd:

1. De prioriteiten worden bepaald op basis van argumenten inzake preservering en conservering. Niet alle papiersoorten zijn standvastig. Het papier dat sedert circa het midden van de 19de eeuw van houtpulp werd vervaardigd en veel lignine bevat is zeer sterk onderhevig aan verval. Het verzuurt snel, wordt broos en breekbaar en valt uiteindelijk uit elkaar. Digitalisering laat toe de originele documenten te bewaren en te consulteren zonder ze nog verder te moeten manipuleren. In de Koninklijke Bibliotheek van België zijn vooral de kranten het voorwerp van zorgen. De digitalisering van dit erfgoed vormt een prioriteit. Het biedt de mogelijkheid de inhoud en het beeld van de betrokken documenten te bewaren één maal de aftakeling in een niet te vermijden autodestructie is overgegaan.

2. De prioriteiten worden bepaald door wetenschappelijke en publieksrelevante argumenten. De digitalisering van de collecties laat toe de kostbaarste documenten digitaal aan onderzoekers en lezers ter beschikking te stellen zonder angst voor beschadigingen. De digitalisering van de Librije van de hertogen van Bourgondië vormt een prioriteit. Verscheidene projecten maken op die wijze doctoraatsonderzoek en digitale exposities mogelijk: Cartesius (kaarten en plannen)[12], Alvinus (tekeningen en prenten), het Magister dixit project (collegedictaten)[13], IDEM Alamire Foundation (muziekhandschriften)[14], de digitalisering van de geluidsdocumenten.

3. Digitalisering van erfgoed kan nooit een alternatief zijn voor een fysische bewaring!

[12] https://www.cartesius.be/CartesiusPortal/
[13] http://lectio.ghum.kuleuven.be/lectio/magister-dixit-project
[14] http://idemdatabase.org/

4. Behouden en beheren

De instelling in zijn geheel is zich bijzonder bewust van haar belangrijke opdracht in zake het behoud van het belangrijk erfgoed dat zij beheert. De zorgzame omgang met de verzamelingen is een belangrijke bekommernis. Op het vlak van preservering, conservering en restauratie worden er voortdurend inspanningen geleverd.

Het fundamentele uitgangspunt voor een beleid inzake preservering, conservering en restauratie is **preventie**. Dit is de leidraad voor alle bibliotheekmedewerkers. In 1990 heeft de Werkgroep Preservering, Conservering en Restauratie van de Archiefsectie van de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek-, Archief- en Documentatiewezen getracht een aantal ethische richtlijnen op te stellen die de basisvoorwaarden zouden moeten vormen voor een goed beleid. Nu, na meer dan 25 jaar, zijn deze richtlijnen nog steeds van toepassing. Preservering, conservering en restauratie beperken zich niet tot de **inhoudelijke component** van het boek of het document, maar houden tegelijk rekening met **de visuele en tactiele eigenheid** ervan. Het boek is niet alleen zijn tekst, maar ook zijn vorm.

De verschillende afdelingen beheren hun collecties in eigen depots. Voor de verschillende erfgoedafdelingen wordt een transversale preserverings-, conserverings- en restauratiepolitiek ontwikkeld. Deze wordt gecoördineerd door de Unit erfgoedbeheer waaronder één gecentraliseerd restauratieatelier valt. Hier worden manuscripten, boeken en prenten voornamelijk behandeld in functie van conservering. Maar tegelijk worden ook restauratieopdrachten uitgevoerd.

4.1. Preservering

Preservering is gedefinieerd als alle handelingen en procedures die er op gericht zijn de erfgoedcollecties in een optimale toestand te bewaren. Dat betekent dat de aandacht in het bijzonder uitgaat naar de omgeving waarin de collecties zich bevinden, hetzij in de depots, hetzij in tentoonstellingsruimten. Bijzondere aandachtspunten zijn hygiëne, pestmanagement en monitoring.

Plan preservering van de collecties

Op het niveau van de bibliotheek is een algemeen en gecentraliseerd programma inzake preservering opgesteld. Dit plan heeft vooral oog voor de bewaaromstandigheden van de collectie. De prioriteiten ervan hebben betrekking op de omgevingsaspecten van de collecties, de sanitaire staat van de depots, dagelijkse omgang met de collecties, enz. Bijzondere aandacht wordt besteed aan opslag, klimaat, luchtzuiverheid, licht en pestmanagement, tentoonstellen.

Plan veiligheidszorg en calamiteiten

Het plan veiligheidszorg en calamiteiten richt zich in eerste instantie op de problematiek van diefstal, brand, wateroverlast & overstromingsrisico's, enz... Specifieke aandacht wordt geschonken aan de monitoring van collecties in gevaar en de structurele registratie van incidenten. Voor de Koninklijke Bibliotheek is een calamiteitenwijzer geschreven en via een logboek wordt een melding van alle vormen van calamiteiten georganiseerd. Vanuit de vastgestelde risico's worden oplossingen en maatregelen geformuleerd om kleine en grote calamiteiten zo veel mogelijk te vermijden. Een aantal van deze oplossingen en maatregelen wordt in draaiboeken verwerkt.

De inrichting van een transitorium / quarantaine /interventielokalen

Het preventiebeleid van de Koninklijke Bibliotheek wordt ondersteund door de aanwezigheid van een goed uitgeruste quarantaine. De interventiematerialen in het geval van ernstige calamiteiten zijn in strategische lokalen opgeslagen om op die wijze efficiënt reddingsoperaties te kunnen starten in afwachting van meer complexe behandelingen buitenshuis.

4.2. Conservering

Conservering is gedefinieerd als het geheel van handelingen en procedures die tot doel hebben de toestand van individuele objecten te consolideren, aanstaande aantastingen te voorkomen en/of vastgestelde aantastingen actief tegen te gaan. De conditie en het gebruik van de collectie alsook de omgevingsfactoren bepalen in belangrijke mate welke maatregelen er worden genomen.

Eén van de essentiële problemen vormt doorgaans de uitgebreidheid van de collectie. Daarom zullen in een conserveringsbeleidsplan de strategische richtingen en doelstellingen van het beleid inzake het behoud van de collecties worden geëxpliciteerd waarbij preventie en wetenschappelijk onderzoek kernbegrippen zijn. Voor het opmaken van de schadeatlas wordt gebruik gemaakt van de steekproef als instrument bij collectiebeheer. De wijze waarop behandelingen gebeuren, wordt vastgelegd in een interne 'standaard'.

4.3. Restauratie

Restauratie is gedefinieerd als het geheel van handelingen en procedures die tot doel hebben een vooraf gedefinieerde toestand van individuele objecten zo veel mogelijk te herstellen. De conditie en het gebruik van de collectie alsook de omgevingsfactoren bepalen in belangrijke mate welke ingrepen zullen gebeuren.

Op dit ogenblik worden de volgende klemtonen gelegd:

1. Aan de handschriften, boeken en documenten die in hun behoud worden bedreigd of die voor een tentoonstelling ter beschikking worden gesteld, wordt voorrang verleend.

2. Iedere restauratie wordt voorafgegaan door een grondig onderzoek van het betrokken handschriften, boeken en documenten. Dit onderzoek wordt vastgelegd in een rapport.

3. Voor de restauratie van bijzondere collectiestukken wordt een beroep gedaan op een extern wetenschappelijk comité.

5. Het gebruik van de collecties

5.1. Wetenschappelijk onderzoek

De kwaliteit van een erfgoedbibliotheek wordt bepaald door de kwaliteit van haar verzameling, zowel vanuit het standpunt van haar consistentie als van haar toestand van bewaring. Het wetenschappelijk onderzoek is daarom een essentieel onderdeel van de Koninklijke Bibliotheek als federale wetenschappelijke instelling en heeft betrekking op de ontwikkeling van kennis zowel inzake de collectie zelf als het verwerven, beheren en behouden ervan.

Tegelijk verliest de Koninklijke Bibliotheek van België in het wetenschappelijk onderzoek zijn maatschappelijke verankering niet uit het oog. De wetenschappelijke valorisatie van de collecties is één van de fundamenten van de werking van de Koninklijke Bibliotheek. Deze valorisatie gebeurt op de eerste plaats via het ter beschikking stellen van de collecties in de leeszalen en op digitale platformen met het oog op wetenschappelijk onderzoek en de bekendmaking van het wetenschappelijk onderzoek door publicaties. Tegelijk staat het wetenschappelijk onderzoek in functie van een ruimere publiekgeoriënteerde werking.

5.2. Presentatie – educatieve werking

De valorisatie van de collecties via tentoonstellingen, concerten en educatieve werking ondersteunt het ontwikkelen van cultuureducatie die een bewuste omgang met cultuur en erfgoed nastreeft. Vanuit maatschappelijk vlak is dit, vandaag meer dan ooit, bijzonder belangrijk omdat daarin een sterke democratische en interculturele dimensie in vervat ligt.

Daartoe beschikt de instelling over permanente tentoonstellingen met voortdurend wisselende documenten en organiseert zij met de eigen collecties zowel intern als extern tijdelijke exposities.

Tevens stelt de instelling haar collecties via het World Wide Web zo breed mogelijk ter beschikking van de gemeenschap.

5.3. Bruiklenen

Erfgoedinstellingen en dus ook erfgoedbibliotheken spelen via tentoonstellingen een vitale rol in de verspreiding van kennis over en waardering voor het rijke culturele erfgoed. Op het

niveau van de Koninklijke Bibliotheek bestaat de wil om op een actieve wijze de collecties aan derden ter beschikking te stellen. Dit omvat :

Bruiklenen aan organisaties van derden

Inzake bruiklenen aan organisaties van derden wordt vertrokken vanuit geobjectiveerde voorwaarden waaraan de bruikleennemers moeten voldoen. Deze hebben onder meer betrekking op het feit of het om internationale of nationale bruikleennemers gaat, op de wetenschappelijk ernst waarmee het project wordt georganiseerd, op de maatschappelijke relevantie van het project, enz. Er wordt tevens rekening gehouden met de specifieke aard van de afzonderlijke collecties. Het doel is de collecties van de Koninklijke Bibliotheek zowel nationaal als internationaal zo breed mogelijk te positioneren.

Bruiklenen in partnerschap

In functie van een doordachte strategie inzake de eigen uitstraling, de opbouw van netwerken, de promotie van het eigen erfgoed, de conservering en de restauratie van kunstwerken, de samenwerking met gewesten en gemeenschappen, streeft de Koninklijke Bibliotheek naar bruiklenen in partnerschap.

Bewaargevingen

De algemene voorwaarden en procedures inzake bruiklenen zijn van toepassing op de bewaargevingen. Deze dienen om de vijf jaar te worden hernieuwd. De Dienst Collectiebeheer houdt een inventaris van de bewaargevingen bij.

5.4. Collectiemobiliteit

Collectiemobiliteit maakt een essentieel onderdeel uit van het beheer van het erfgoed van de Koninklijke Bibliotheek. Het heeft betrekking op het intern gebruik van de collecties, inkomende en uitgaande objecten onder meer naar aanleiding van externe restauraties, inkomende en uitgaande bruiklenen, bewaargevingen, en zo voort. Om al deze vormen van collectiemobiliteit te faciliteren legt de instelling de nadruk op een degelijke digitale registratiepraktijk en heeft zij tevens de noodzakelijke raamdocumenten ontwikkeld, gebaseerd op internationale standaarden.

6. prioriteiten

Voor de regeerperiode 2016-2019 worden de prioriteiten als volgt bepaald:

- Activatie van de inventarisering
- Opstellen van een topstukkenlijst
- De ontwikkeling van een gericht verwervingsbeleid : het aanwinstenplan

- De ontwikkeling van een preserveringsplan
- De ontwikkeling van een plan conservering en restauratie
- De redactie van een intern handboek voor het management van de erfgoedcollecties en de ontwikkeling van best practices
- Collectiedossiers
- Een kadaster van de bestaande inventarissen
- Een geautomatiseerde inventaris
- Plan veiligheidszorg en calamiteiten

7. Bibliografie

- Edward P. Adcock, with the assistance of Marie-Thérèse Varlamoff and Virginie Kremp, s.d., IFLA Principles for the Care and Handling of Library Materual (http://www.ifla.org/files/assets/pac/ipi/ipi1-en.pdf)
- G. Anderson, 2012², Reinventing the Museum. The Evolving Conversation of the Paradigm Shift, Lanham, …, Plymouth (2004, Reinventing the Museum. Historical and Contemporary Perspectives on the paradigm Shift , Walnut Creek).
- B. Bousmanne, Tania Van Hemelryck & Céline Van Hoorebeeck (ed.), 2000 e.v. La librairie des ducs de Bourgogne. Manuscrits conservés à la Bibliothèque royale de Belgique, Koninklijke Bibliotheek van België, Brussel – Brepols, Turnhout
- British Library Vision 2020, 2010 (www.bl.uk/2020vision).
- Calamiteitenwijzer, Instituut Collectie Nederland (ICN), Amsterdam. 2de herziene versie 2002
- S. Capiau, P. Delsaerdt, D. Coppoolse &Lieve Watteeuw, 2012, De wet van de remmende achterstand. Preservering, conservering, ontsluiting en digitalisering in Vlaamse erfgoedbibliotheken (Armarium. Publicaties voor erfgoedbibliotheken, 3), Vlaamse Erfgoedbibliotheek, Antwerpen (http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/sites/default/files/bron/2544/capiau-wet-remmende-achterstand-2012.pdf

- Collectiemanagement in de praktijk. Het belang van registratie voor het informatiebeheer van uw collectie, Antwerpen 2007. Te downloaden via www.faronet.be.
- F. de Callataÿ, 2013, Lucien de Hirsch numismate, et le fonds sequester Eduard Balser (Archives générales du Royaume), in: In Monte Artium, 6, 4-40.
- M. de Valk (red.), 2014, Schadeatlas bibliotheken. Hulpmiddel bij het uitvoeren van een schade-inventarisatie, Vlaamse Erfgoedbibliotheek / Armarium. Publicaties voor erfgoedbibliotheken, 4.
- *Developing a Collections management Policy,* 2012, American Alliance of Museums.
- Die Erhaltung des schriftlichen Kulturguts in Archiven und Bibliotheken in Deutschland Bundesweite Handlungsempfehlungen für die Beauftragte der Bundesregierung für Kultur und Medien und die Kultusministerkonferenz, Vorgelegt von der Koordinierungsstelle für die Erhaltung des schriftlichen Kulturguts (KEK), angesiedelt an der Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Berlin 2015: http://kek-spk.de/fileadmin/user_upload/pdf_Downloads/KEK_Bundesweite_Handlungsempfehlungen.pdf
- R. De Herdt & P. Viaene (red.), 1990, *Rijkdom bedreigd*, Gemeentekrediet, Brussel.
- P. Delsaerdt, J.-M. Duvosquel, L. Simons & C. Sorgeloos, 2005, Honderd schatten uit de Koninklijke Bibliotheek van België, Antwerpen – Brussel.
- Deltaplan voor het Cultuurbehoud: Onderdeel: Plan van aanpak achterstanden musea, archieven, monumentenzorg, archeologie, Rijswijk, 1990.
- Developing a Collections Management Policy, 2012, American Alliance of Museums.
- W. de Vos, 2001, Koninklijke Bibliotheek Brussel: 'Stuntelen is beter dan stilstaan' (verslag van de lezing door R. de Nijs), in: Informatie Professional, 5-11, 28-31.
- Direct Care of Collections: Ethics, Guidelines and Recommendations, 2016, American Alliance of Museums (http://www.aam-us.org/docs/default-source/default-document-library/direct-care-of-collections-ethics-guidelines-and-recommendations-pdf.pdf?sfvrsn=8)

- Doen en laten. Vuistregels voor het omgaan met museale voorwerpen, InstituutCollectie Nederland (ICN), Amsterdam. 2de herziene druk 2002 (ook in het Engels verkrijgbaar)
- Draaiboek beleidsplanning voor musea. Handleiding tot het vermijden van uitschuivers, Culturele Biografie Vlaanderen (nu FARO), Antwerpen 2007. Te downloaden via www.faronet.be.
- B. Drechsler (red.), 2009, De techniek van het waarderen. Werkconferentie 18-11-2009.
- Elementen voor een beleidsplan voor een museum, Instituut Collectie Nederland (ICN), Stichting Landelijk Contact van Museumconsulenten (LCM), Nederlandse Museumvereniging (NMV), Amsterdam 1999
- Erfgoedinspectie 2006, Beheer Rijkscollectie 2000-2005. Verslag van bevindingen. Collecties.
- Erfgoedinspectie 2009, Een uitgelezen bezit. Boeken in rijksmusea.
- European Preventive Conservation Strategy Project. A Project Report, ICCROM, 2001.
- Gedragslijn voor museale beroepsethiek, Nederlandse Museumvereniging (NMV), ICOM Nederland, Amsterdam 1991. 2de herziene druk 1999
- Handleiding voor het maken van een calamiteitenplan, Ton Cremers, Marja Peek. 2003 Instituut Collectie Nederland. Amsterdam. 2de druk 2007
- C. Henckens & A. Milkers, 2010, *Werken met Spectrum. De ervaringen van enkele pilotmusea in Brugge en Antwerpen*, in *Museumpeil*, najaar 34, 13-15.
- Jaarverslag van de Koninklijke Bibliotheek van België. Jaar 2005, Brussel, 2006
- Jaarverslag van de Koninklijke Bibliotheek van België. Jaar 2006, Brussel, 2007
- Jaarverslag van de Koninklijke Bibliotheek van België. Jaar 2007, Brussel, 2008
- Jaarverslag van de Koninklijke Bibliotheek van België. Jaar 2008, Brussel, 2009
- Jaarverslag van de Koninklijke Bibliotheek van België. Jaar 2009, Brussel, 2010
- Jaarverslag van de Koninklijke Bibliotheek van België. Jaar 2010, Brussel, 2011
- Jaarverslag van de Koninklijke Bibliotheek van België. Jaar 2011-2012, Brussel, 2013
- P. Johnson, 2009, *Introduction to Collection Management and Development*". *Fundamentals of Collection Development and Management* (2 ed.). Chicago.

- Koninklijke Bibliotheek, 1975 = Koninklijke Bibliotheek. Vijf jaar aanwinsten 1969-1973, Brussel.
- Koninklijke Bibliotheek, 1979 = Koninklijke Bibliotheek. Vijf jaar aanwinsten 1974-1978, Brussel.
- Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen. Reglement van de collecties, Brussel, Versie 1_2010.
- Leidraad voor het afstoten van museale objecten, Museumwijzer 2, Instituut Collectie Nederland, Amsterdam 2000. 2de herziene druk 2006
- Cl. Lemaire & M. Debae, 1969, *Esquisse d'une histoire de la Bibliothèque Royale*, in: Bibliothèque royale. Mémorial 1559-1969, Bruxelles, 3-82.
- D. Leyman & H. Cottyn, 2010, *Makelaars in manuscripten: de prijzenfolie rond het schrijverspapier*, in: *De bloemen. Literatuur en engagement* (geconsulteerd via http://www.dwb.be/content/makelaars-manuscripten-de-prijzenfolie-rond-het-schrijverspapier).
- Tessa Luger & Josefine Leistra (red.), 2008³, Handreiking voor het schrijven van een collectieplan, Instituut Collectie Nederland/Stichting LCM, Amsterdam
- T. Luger, 2014, Doe alleen wat daadwerkelijk nodig is. Praktisch advies bij de waardering van collecties, in: Museumpeil, 41, 2014, 4-5.
- Livre blanc "Qu'est-ce qui fait la valeur des bibliothèques ?" – Février 2016, AFNOR/CN46-8 Qualité - Statistiques et évaluation des résultats: http://portailgroupe.afnor.fr/public_espacenormalisation/AFNORCN46-8/Livre%20Blanc%20fev2016.pdf.
- F. Mairesse, 2000b, Musea als ontwikkelingspool, (De Kunstberg), Brussel.
- M.C. Malaro, 2012, Deaccessioning. The American Perspective, in: G. Anderson, 2012², 78 e.v.
- *Managing Cultural World Heritage*, (World Heritage Resource Manual), UNESCO/ICCROM/ICOMOS/IUCN, Paris, 2013.
- Museumcollecties: een (on)deelbare eenheid? Zin en vormgeving van een museaal selectie- en afstotingsbeleid. Handelingen van de Studiedag te Gent 27 november 2000, Stroobants, A. (red.), (Vlaamse Museumvereniging, 8), Antwerpen 2000
- Bart Op de Beek, *Erfgoedbibliotheken, lezing van 8 juli 2011*, gepubliceerd in Cahier.

- H. PENNOCK, 2013, Veiligheidszorg in musea geprofessionaliseerd – maar zijn we klaar?, in: Museumpeil, 39, 10-11.
- Susan Raikes, 1996, *Is Collection Management an "Art" or a "Science"?* in: Journal of Conservation and Museum Studies. 1, 16–20. DOI: http://doi.org/10.5334/jcms.1964
- Jenn Riley, 2009-2010, *Glossary of Metadata Standards*, Indiana University Libraries.
- L. Simons, 2005, Bewaarbibliotheken in Vlaanderen. Ideeën voor een beleid ter zake (Culturele Biografie Vlaanderen vzw)
- L. Simons, 2006, *Over koninklijke en andere Bibliotheken: Het boek als erfgoed in de 21ste Eeuw*, Amsterdam.
- L. Smets & H. Feys, 2011, *Collectiemobiliteit. Vlaanderen beweegt*, in: faro, 4-1, p. 46-54
- C. Sorgeloos, 2013, *La Réserve précieuse de la Bibliothèque royale de Belgique*, in: *Archives et bibliothèques de Belgique*, 84, 1-4, 191-207.
- SPECTRUM-N, 2008, *Standaard voor collectiemanagement in musea*, Versie 1.0 Eindredactie: Gemmeke van Kempen (http://www.faronet.be/e-documenten/spectrum-n-standaard-voor-collectiemanagement-musea-versie-10). (vertaling van SPECTRUM: the UK Museum Collections Management Standard Versie 4.0., 2011, uitgegeven door Collections Trust (http://www.collectionstrust.org.uk).
- E. Van Herck, 2006, *Tentoonstellen en bruiklenen, niet zonder enig risico*, in: *Behoud & beheer – Berichten 2006. Collectiebeleid, Musea, Bewaarbibliotheken en Erfgoed stad Antwerpen*, 6, 21-23.
- P. van Mensch (ed.), 1989, *Professionalising the Muses. The Museum Profession in Motion*, Amsterdam.
- P. van Mensch, 1989, *Museology as a scientific basis for the museum profession*, in: P. van Mensch (ed.), 1989, 85-95
- P. van Mensch, 1992, *Towards a methodology of museology*, PhD thesis, University of Zagreb (http://www.muuseum.ee/et/erialane_areng/museoloogiaalane_ki/ingliskeelne_kirjand/p_van_mensch_towar/)
- C. van Rappard, 2014, *Waarden aan de onderkant van museumcollecties*, in: *Museumleven*, 41, 6-7.

- Tine Verhaert, Anna Geukens, ... [et al.], 2004, Draaiboek beleidsplanning voor musea: handleiding tot het vermijden van , Culturele Biografie Vlaanderen (http://www.faronet.be/files/pdf/pagina/beleidsplanning_voor_musea.pdf)
- Anne Versloot, 2013, *Op de museale weegschaal. Collectiewaardering in zes stappen*, Amersfoort.
- H.D.L. Vervliet, 1990, *Verslag over opdrachten en werking van de Koninklijke Bibliotheek Albert I*. S.l.
- Voor de eeuwigheid?: Over collectiebeleid in Nederland. Samenstelling en redactie: Hermans, Richard, Wim Hupperetz, Gitta Luiten et.al. Rotterdam. NAi Uitgevers. 2008 (Gezamenlijke uitgave Mondriaan Stichting en Erfgoed Nederland.)
- ZUKUNFT BEWAHREN. Eine Denkschrift der Allianz zur Erhaltung des schriftlichen Kulturguts, Berlin, 2009: http://www.allianz-kulturgut.de/fileadmin/user_upload/Allianz_Kulturgut/dokumente/2009_Allianz_Denkschrift_gedruckt.pdf